
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 347.965

Д.В. Лісний

кандидат юридичних наук

О.М. Скрябін

кандидат юридичних наук, доцент

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЯВЛЕННЯ ОСОБИСТИХ І МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ ВПЕРШЕ ПРИ СКЛАДАННІ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ІСПИТУ

Не можна, щоб громадянин, звертаючись до суду, вже відчував побоювання, що його справу розглядатиме суддя, чиї моральні засади дозволяють порушувати закон.
Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України І.Л. Самсін

У статті досліджено проблемні питання виявлення особистих і моральних якостей кандидатів на посаду судді вперше при складанні кваліфікаційного іспиту. Подано теоретичний аналіз наукової літератури щодо значущості особистих та моральних якостей судді. Розроблено пропозиції щодо внесення змін у Закон України "Про судоустрій та статус суддів" щодо запровадження в Україні професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді вперше та залучення психологічної служби до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Ключові слова: професійний відбір, психологічний відбір, посада судді, психологічна служба, кваліфікаційний іспит, Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

Авторитет судової гілки влади, передусім, залежить від кадрів суддів, їх уміння в досить складних умовах сьогодення – на фоні ворожості й нестриманості сторін у справі, при достатньому дефіциті правової культури населення тощо – забезпечити своєчасний неупереджений розгляд справ і прийняти законне та справедливе рішення. Процес кадрового забезпечення судової системи, безперечно, має базуватися на засадах прозорості, демократичності й рівних можливостей. Під час реалізації цих принципів на особливу увагу заслуговує прозорість процедури призначення суддів на посади, адже кадрове забезпечення суддівського корпусу завжди перебуває в полі зору державних органів, громадськості, законодавців і науковців.

Вища кваліфікаційна комісія суддів проводить уже третій добір кандидатів на посади тих, хто вершитиме правосуддя. З плином часу змінюється процедура добору, вносяться корективи до закону, процес щоразу вдосконалюється. Проте є складова, яка, незалежно від законодавчих змін, ма-

тиме особливу вагу й значущість, – особисті та моральні якості кандидата на посаду судді. Саме цьому аспекту буде присвячена наша стаття.

Професійний відбір на посаду судді вперше та проблемні аспекти складання кваліфікаційного іспиту кандидатами на посаду судді вперше досліджували такі юристи, судді та науковці, як: В.С. Бігун, В.В. Віхров, Л.П. Горбачова, А.Ф. Изваріна, Г.А. Колеснік, А.М. Марцинкевич, М.Г. Мельник, В.П. Мікулін, М.Г. Пінчук, І.Л. Самсін, Д.М. Сокурєнко, Ю.Н. Тарасова, Н.М. Фадеева, В.І. Шаргалю. Однак на сучасному етапі наукового дослідження відсутній чіткий порядок професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді вперше, а саме виявлення особистих та моральних якостей кандидатів на посаду судді вперше, що і підтверджує актуальність теми нашої статті.

Метою статті є дослідження проблемних питань виявлення особистих і моральних якостей кандидатів на посаду судді вперше при складанні кваліфікаційного іспиту та розроблення пропозицій щодо внесення змін у законодавство України для

якісного професійно-психологічного відбору суддів.

Процедуру добору, призначення та обрання суддів на посаду вперше в Україні регламентовано Конституцією України від 28 червня 1996 р. [1] і Законом України "Про судоустрій і статус суддів" від 7 липня 2010 р. [2].

Відповідно до ст. 66 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", передбачено проходження одинадцяти стадій кандидатом перед призначенням на посаду судді вперше, зокрема:

1) розміщення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на своєму веб-порталі оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів та опублікування такого оголошення в газетах "Голос України" або "Урядовий кур'єр";

2) подання особами, які виявили бажання стати суддею, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідної заяви та документів, визначених цим Законом;

3) здійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на основі поданих кандидатами на посаду судді документів перевірки відповідності осіб вимогам, установленим до кандидата на посаду судді, та організація проведення стосовно них спеціальної перевірки в порядку, визначеному законом;

4) складення особами, які відповідають установленим вимогам до кандидата на посаду судді, іспиту перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на виявлення рівня загальних теоретичних знань у галузі права;

5) направлення кандидатів, які успішно склали іспит та пройшли необхідні перевірки, для проходження спеціальної підготовки;

6) допуск кандидатів, які успішно пройшли спеціальну підготовку, до складення кваліфікаційного іспиту перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів України;

7) визначення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рейтингу кандидатів на посаду судді за результатами складення кваліфікаційного іспиту, зарахування їх до резерву на заміщення вакантних посад судді;

8) оголошення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України у разі відкриття вакантних посад суддів конкурсу на заміщення таких посад серед кандидатів, які перебувають у резерві;

9) проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, виходячи з рейтингу кандидата відповідно до кількості наявних вакантних посад судді добору серед кандидатів, які взяли участь у конкурсі, та внесення рекомендації Вищій раді юстиції про призначення кандидата на посаду судді;

10) розгляд на засіданні Вищої ради юстиції відповідно до рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України питання про призначення кандидата на посаду судді та внесення в разі прийняття позитивного рішення подання Президентові України про призначення кандидата на посаду судді;

11) прийняття Президентом України рішення про призначення кандидата на посаду судді.

Відповідно до ст. 70 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", кваліфікаційний іспит є атестуванням особи, яка пройшла спеціальну підготовку і виявила бажання бути рекомендованою для призначення на посаду судді. Кваліфікаційний іспит полягає у виявленні належних теоретичних знань та рівня професійної підготовки кандидата на посаду судді, ступеня його готовності здійснювати правосуддя з питань юрисдикції відповідного суду, а також особистих і моральних якостей кандидата.

Оцінювання належних теоретичних знань та рівня професійної підготовки кандидата на посаду судді вперше чітко регламентовано Положенням про порядок складення кандидатами на посаду судді анонімного тестування (іспиту) та методику його оцінювання, затвердженим рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 5 листопада 2012 р. [3], яке визначає організаційні засади та порядок проходження кандидатами на посаду судді анонімного тестування на виявлення рівня загальних теоретичних знань у галузі права як однієї зі стадій порядку призначення на посаду судді вперше, а також регулює порядок оцінювання тестування та встановлення його результатів, та Положенням про порядок складення кандидатами на посаду судді кваліфікаційного іспиту та методику його оцінювання затвердженого рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 22 серпня 2012 р. [4], що визначає організаційні засади проведення кваліфікаційного іспиту та порядок його складення кандидатами на посаду судді як однієї зі стадій призначення на посаду судді вперше, що здійснюється відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 7 липня 2010 р., а також регулює порядок оцінювання та встановлення результатів іспиту.

Чіткого переліку особистих та моральних якостей, якими повинен володіти кандидат на посаду судді, сьогодні в Україні немає. Відсутні також єдині методики виявлення та оцінювання його професійної придатності. Робота Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в цьому напрямі базується лише на суб'єктивній оцінці членів комісії, що ускладнює єдиний підхід до формування професійного суддівського корпусу. Це свідчить про необхідність нормативного визначення особистих і моральних якостей кандидата. Запровадження в Україні прин-

ципово нової процедури призначення на посаду судді вперше є вимогою сьогодення та потребує проведення комплексного науково-практичного дослідження із залученням широкого спектра знань, зокрема юридичної психології [5].

У Нідерландах головну увагу в доборі кандидатів на посаду судді приділяють їх морально-діловим якостям та психофізіологічним здібностям, для з'ясування наявності яких проводять спеціальне психологічне тестування й оцінювання можливостей кандидатів у Центрі атестування (м. Амстердам), який є незалежною організацією і здійснює свою діяльність за контрактом [6].

В Англії при призначенні на посаду судді приділяють значну увагу моральним характеристикам кандидата. Наприклад, зовсім нещодавно розлучення перестало бути перешкодою для призначення на посаду судді. Однак, якщо причиною розлучення стало погане чи жорстоке ставлення кандидата до членів сім'ї, він і зараз не буде призначений суддею. Так само призначення виключається, якщо розлучення ще не завершилося чи з моменту розлучення не пройшло достатнього періоду часу. Особи, щодо яких є підозри, що їх поведінка в приватному житті не є бездоганною, не будуть призначені чи рекомендовані на посаду судді. В Англії до поведінки судді в його приватному житті висуваються достатньо високі вимоги, як і до поведінки кандидатів на посаду судді [7].

Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України І.Л. Самсін [8] вказує, що до критеріїв добору суддів, які буде використовувати Вища кваліфікаційна комісія суддів України, слід зараховувати: чесність, порядність, моральність, принциповість, повагу до людини та її прав, розуміння проблем, з якими стикаються громадяни в повсякденному житті, усвідомлення історичних реалій, у яких розвиваються держава й соціум, а також уміння інтерпретувати, тлумачити закон, здатність логічно мислити, критично аналізувати, співвідносити норму права з обставинами спору, викладати свою думку в рішенні так, щоб її могла зрозуміти кожна особа. Щодо "особистісної сторони" інтелекту кандидата на посаду судді, то юридична професія – це постійне навчання, а на посаді судді – тим більше. Адже не буває такого, щоб суддя розглядав однотипні справи, бо в його провадженні перебувають різноманітні спори в межах відповідної спеціалізації. Тому, безумовно, кандидат на посаду судді повинен виявити здатність швидко засвоювати й опрацювати нову інформацію правового характеру. Іноді від судді вимагається знання основ економіки та фінансів або інших наук. Тому загалом кандидат повинен бути ерудованою людиною, яка збагачує свої знання, прагне розширити свій суддівський світогляд та підвищити професійний рівень.

Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів В.П. Мікулін зазначає: "Кандидат на посаду

судді вперше, як і кожна людина, повинен відповідати принципу трьох "П": порядність, патріотизм, професіоналізм. Усе взаємопов'язано. Якщо, наприклад, особа буде непорядна, то вона може своє службове становище використати у власних інтересах" [9].

На думку секретаря Вищої кваліфікаційної комісії суддів, судді апеляційного суду Хмельницької області А.М. Марцинкевича: "кандидат на посаду судді повинен мати широкий кругозір та бути обізнаним у питаннях політичного, економічного, соціального життя, знати нагальні проблеми суспільства і держави" [5]. Проте політичні погляди кандидата не можуть впливати на висновок про його рекомендацію на посаду судді.

Відповідно до ст. 1, 2 Кодексу професійної етики судді, затвердженого V з'їздом суддів України від 24 жовтня 2002 р. [10], суддя повинен бути прикладом законслухняності, неухильно дотримуватись присяги й завжди поводитися так, щоб зміцнювати віру громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду. Суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя. Він не має права використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб.

Російська вчена А.Ф. Ізваріна [11, с. 45] звертає увагу на те, що при розгляді кандидатур на посаду судді вперше кваліфікаційні колегії Російської Федерації, як правило, перевіряють, крім професійних, також і суб'єктивні якості й особливості кандидатів: урівноваженість, порядність, коректність, чутливість, вміння викладати свою думку, рішучість при відстоюванні своєї позиції.

На думку Ю.Н. Тарасової [12], яка у 2005 р. успішно захистила дисертацію на тему "Професійно-психологічний відбір кандидатів на посади федеральних суддів", професійна діяльність судді характеризується багатоплановим і евристичним змістом розв'язуваних судових завдань, варіативністю й нестандартністю ситуацій в умовах дефіциту часу; вираженою організаторською спрямованістю з великою кількістю комунікативних зв'язків, індивідуальним характером, високою відповідальністю та соціальною значущістю, реалізацією виховних функцій. Це висуває підвищені вимоги до психологічних якостей особистості, що характеризує професійну компетентність, соціальну зрілість, відповідальність, організаторські, комунікативні, моральні, емоційно-вольові якості, інтелектуальні здібності.

Норми міжнародного права акцентують увагу на суспільно-правовому значенні авторитету судових органів та осіб, трудова діяльність яких полягає в здійсненні правосуддя. В Основних принципах незалежності судових органів, що були схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р., зазначено: "Особи, які обрані на посаду судді,

повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підготовку й кваліфікацію у галузі права" [13, п. 10].

Таким чином, на відміну від інших працівників різноманітних професій, закон має вимагати від суддів як особливої категорії працівників дотримання високих етичних норм поведінки та високих особистих і моральних якостей.

На наш погляд, Вища кваліфікаційна комісія суддів України у законодавчому порядку повинна затвердити чіткий перелік особистих і моральних якостей, якими повинні володіти кандидати на посаду судді. Для вирішення цього завдання необхідно розширити штатну структуру Вищої кваліфікаційної комісії суддів України шляхом запровадження "Психологічної служби Вищої кваліфікаційної комісії суддів України", основним завданням якої буде виявлення особистих і моральних якостей кандидата на посаду судді. Виявляти особистісні та моральні якості на посаду судді вперше можна за допомогою спеціальних психологічних тестів і методів дослідження.

Психологічний відбір та виявлення особистісних і моральних якостей на посаду судді вперше потрібно проводити ще на початкових стадіях призначення на посаду судді вперше, а саме після подання особами, які виявили бажання стати суддею, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідної заяви та документів, визначених Законом України "Про судоустрій та статус суддів" від 7 липня 2010 р. [2].

Якщо Вища кваліфікаційна комісія суддів України з'ясує на початкових стадіях, що особистісні та моральні якості кандидата не відповідають встановленим вимогам судді, то такий кандидат повинен отримати негативний висновок про придатність кандидата бути суддею та не допускатись до наступних стадій призначення на посаду судді вперше.

На нашу думку, висновок про непридатність кандидата за особистісними та моральними якостями бути суддею повинен позбавляти права такого кандидата в майбутньому звертатись до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України для призначення на посаду судді вперше.

Висновки. Отже, на підставі викладеного пропонуємо внести зміни в ст. 66 Закону України "Про судоустрій та статус суддів" від 7 липня 2010 р. [2], в якій однією зі стадій призначення на посаду судді вперше передбачити "психологічний відбір та виявлення особистих та моральних якостей на посаду судді вперше".

Запровадження в Україні професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді вперше та залучення психологічної служби до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є вимогою сьогодення та сприятиме більш досконалому виявленню особистісних і моральних якостей кандидатів на посаду судді вперше, що значною мірою створить передумови для більш досконало-

го відбору кандидатів та підвищення рівня правосуддя в Україні.

Перспективою подальших розвідок може стати теоретичне та практичне дослідження застосування методів професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді вперше й підвищення кваліфікації суддів України.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Положенням про порядок складення кандидатами на посаду судді анонімно-го тестування (іспиту) та методика його оцінювання затвердженого рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 5 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vkksu.gov.ua/ua/dobir-kandidativ-na-posadu-suddi-vpershe/ogoloshennya/>.
4. Положення про порядок складення кандидатами на посаду судді кваліфікаційного іспиту та методика його оцінювання затвердженого рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 22 серпня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vkksu.gov.ua/ua/dobir-kandidativ-na-posadu-suddi-vpershe/ogoloshennya/>.
5. Марцинкевич А.М. Проблемні аспекти визначення критеріїв особистих і моральних якостей кандидатів на посаду судді [Електронний ресурс] / А.М. Марцинкевич // Митна справа. – 2012. – № 1 (79). – Ч. 2. – Кн. 2. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ms/2012_1_2_2/242.pdf.
6. Українські судді про візит до Нідерландів // Інформаційний вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2009. – № 2 (3). – С. 26–27.
7. Бігун В.С. Добір кандидатів і кваліфікація суддів у Великій Британії / В.С. Бігун // Юридична газета. – 16 квітня 2011 р. – № 14. – С. 4.
8. Самсін І.Л. Добір кандидатів на посаду судді: методологічні аспекти [Електронний ресурс] / І.Л. Самсін // Інформаційний вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2009. – № 3 (11). – С. 6–12. – Режим доступу: http://www.ukrainerol.org.ua/content/library_docs/High_Qualifications_Commission_of_Judges_of_Ukraine_Visnyk_11.pdf.
9. Мікулін В.П. Написати чітко критерії моральності кандидата, перерахувати їх – буде нелогічно і неправильно [Електронний ресурс] / В.П. Мікулін. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/12615-chen_vkks_mikulin_znayuchi_minule_kandidata_u_suddi_mi_mozh.html.

10. Кодекс професійної етики судді затверджений V з'їздом суддів України від 24 жовтня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.court.gov.ua/969076/456788/>.
11. Изварина А.Ф. Судебная власть в Российской Федерации: содержание, организация, формы / А.Ф. Изварина. – Ростов н/Д, 2005. – 350 с.
12. Тарасова Ю.Н. Профессиональный психологический отбор кандидатов на должности федеральных судей : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 [Електронний ресурс] / Ю.Н. Тарасова. – СПб., 2005. – 233 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/161724.html>.
13. Основні принципи незалежності судових органів : схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р. // Міжнародні стандарти незалежності суддів : збірка документів. – К., 2008. – 232 с.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2013.

Лесной Д.В., Скрябин А.Н. Проблемные вопросы выявления личных и моральных качеств кандидатов на должность судьи впервые при сдаче квалификационного экзамена

В статье исследованы проблемные вопросы выявления личных и моральных качеств кандидатов на должность судьи впервые при сдаче квалификационного экзамена. Проведен теоретический анализ научной литературы в отношении значимости личных и моральных качеств судьи. Разработаны предложения по внесению изменений в Закон Украины "О судебной системе и статусе судей" относительно внедрения в Украине профессионально-психологического отбора кандидатов на должность судьи впервые и привлечения психологической службы в Высшую квалификационную комиссию судей Украины.

Ключевые слова: профессиональный отбор, психологический отбор, должность судьи, психологическая служба, квалификационный экзамен, Высшая квалификационная комиссия судей Украины.

Lisnyi D., Skryabin A. Issues revealing personal and moral qualities of the candidates for the first time in the preparation of qualifying exam

The article examines issues identify personal and moral qualities of the candidates for the first time in the preparation of the qualifying examination. Developed proposals for amending the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges" to introduce in Ukraine professional psychological selection of the candidates for the first time and bringing psychological service to the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine. On a clear list of personal and moral qualities that should have judicial candidates now in Ukraine. Missing also the only method of detection and evaluation of his professional life. The work of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine in this area is based only on subjective assessment committee members, which makes a unified approach to the professional judiciary. This demonstrates the need for legal definition of personal and moral qualities of the candidate. The introduction in Ukraine of a new procedure of appointment, the first requirement is present and needs of complex scientific and practical research involving a wide range of knowledge, including legal psychology. High Qualifications Commission of Judges of Ukraine's legislation to adopt a clear list of personal and moral qualities required of a candidate for a judicial position. To solve this problem it is necessary to expand the staffing structure of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine by introducing "Psychological Service High Qualifications Commission of Judges of Ukraine" main task is to identify the personal and moral qualities of a candidate. Identify personal and moral qualities as a judge for the first time possible with special psychological tests and methods. Psychological screening and identification of personal and moral qualities as a judge for the first time to produce even the initial stages of the appointment of judges for the first time, namely after the person wishing to become a judge, the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine and the relevant application documents, the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges". Implementation in Ukraine professional psychological selection of the candidates for the first time and bringing psychological service to the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine is a requirement today and contribute to a more thorough identification of personal and moral qualities of the candidates for the first time, largely create conditions for a better selection of candidates and improve justice in Ukraine.

Key words: professional screening, psychological screening, judge, psychiatric services, a qualifying exam, the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine.